У. С. Р. Р. Н. К. З. С.
СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИЙ НАУКОВИЙ КОМІТЕТ УКРАЇНИ

БОТАНІЧНА СЕКЦІЯ

Проф. Д. ВІЛЕНСЬКИЙ

ПРО НОВУ ЗНАХІДКУ НА УКРАЇНІ CERATOPHYLLUM TANAITICUM SAPEG.

AGRICULTURAL SCIENTIFIC COMMITTEE OF UKRAINE

Botanical Section

Prof. D. VILENSKY

ABOUT NEW FINDING OF CERATOPHYLLUM TANAITICUM SAPEG. IN UKRAINE.

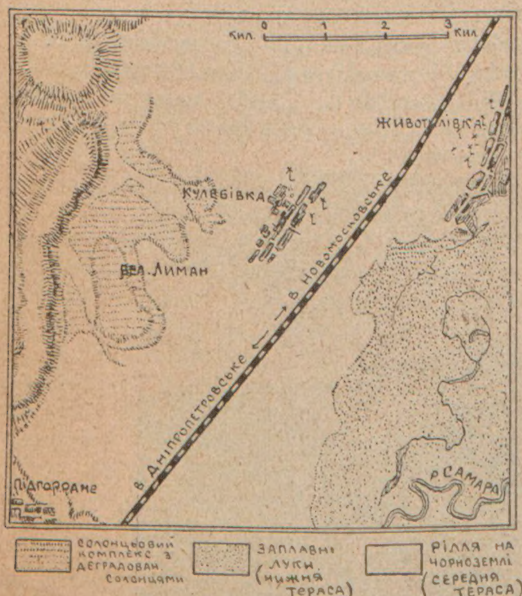
ХАРКІВ — KHARKIV
1927

(Відбиток з „Трудів С.-Г. Ботаніки", т. І, вип. 3, Харків, 1927 р.)

ПРО НОВУ ЗНАХІДКУ НА УКРАЇНІ CERATOPHYLLUM TANAITICUM SAPEG.

Проф. Д. ВІЛЕНСЬКИЙ.

У серпні біжучого року я обслідував, з доручення Комісії Дніпробудівництва при С.-Г. Науковому Комітеті України, ґрунти та рослинність нижньої частини долини р. Самари на Дніпропетровщині (кол. Катеринославщині). Обслідування виявило значну засоленість ґрунтів долини і на нижній — лучній і на середній — надлучній терасах та наявність серед инших типів цих ґрунтів також попільнякуватих здеградованих солонців. Ці останні поширені виключно на середній терасі і найбільше на захід від м. Новомосковського та с. с. Животилівки й Кулебівки, біля високого правого берегу долини (мал. 1). Як звичайно, їх утворення тут є тісно звязане з наявністю тих тимчасових степових озерець, що дістали на Україні, як і у південно-східній Росії, народню назву „лимани". Натрапивши на один з таких лиманів, що лежить в 2-3 кіл. на захід від с. Кулебівки і зазначений на трьохверстовій карті Генерального Штабу під назвою „Бол. Лиман", я побачив доволі знайому картину степового озера, що значним поширенням навколо нього солонців нагадало мені лимани Заволжанщини, але характером рослинности подібніше було до тих степових озерець Харківщини, що торік їх описали ми у спільній праці з Е. Лавренком[1]).

Мал. 1
Карта околиць с.с. Підгородне — Животилівка Дніпропетровської окр.

Докладніш я обслідував західню частину лиману, що творить ніби окреме озерце і відома за назвою Малий Лиман. Цей лиман лежить безпосередньо біля високого берега і являє собою досить велике, майже зовсім плескате зниження, де ґрунти і рослинність розміщені правильними смугами. А саме, пересуваючись від берега-ріллі до осередку, ми спочатку потрапляємо на смугу солонців, що мають досить добре виявлену стовпчасту структуру, з стовпцями 7 цм. заввшики і 3-4 завширшки, але разом з тим певні ознаки реградації. Рослинність в цій смузі дуже побита худобою, і тут лише помічено: Atropis convoluta Gries., Silaus Besseri DC., Petrosimonia Volvox Bge, Bassia sedoides Aschers., Statice Gmelini W., Artemisia maritima L. s l., Potentilla argentea L., Inula britannica L., Heleochloa schoenoides Host., Pulicaria

---

[1]) Д. Віленський і Е. Лавренко. Про умови, в яких росте на Харківщині, в околицях с. Зміївського Лиману, Ceratophyllum tanaiticum Sap. „Вісті Харків. С.-Г. Інституту", № 2-3, 1925.

vulgaris Gärtn., Lotus corniculatus L., Gypsophila muralis L., Trifolium fragiferum L., Artemisia austriaca Jacq., Lysimachia Nummularia L., Polygonum aviculare L., Nostoc sp.

Рослинне вкриття дуже нерівномірне і великі плями ґрунту зовсім не мають рослинности. Друга смуга має більш-менш суцільне вкриття, що під час обсліду було вже викошене, а після косовиці ще досить потоптане худобою. Основною рослиною цієї смуги є Beckmannia eruciformis Host., що серед неї більш-менш розкидано трапляються: Achillea cartilaginea Led., Alisma arcuatum Michal., Mentha arvensis L., Carex stricta Good., Lysimachia Nummularia L., Ranunculus repens L., Gratiola officinalis L., Heleocharis palustris R. Br., Inula britannica L., Lythrum virgatum L. Ґрунти цієї смуги — типові попільнякуваті, цеб-то здеградовані, солонці, в нижніх поземах вогкі й значно заглеєні.

Зазначеною смугою закінчується суха частина лиману, і далі починається осередня частина його, більш-менш вкрита водою. Там, де води більше, вона заросла: Scirpus lacustris L. s. l., Alisma Michaletii Asch. et Gr., Caltha palustris L. Sparganium ramosum Huds., Butomus umbellatus L., Agrostis alba L. v. prorepens Asch., Sium sp.

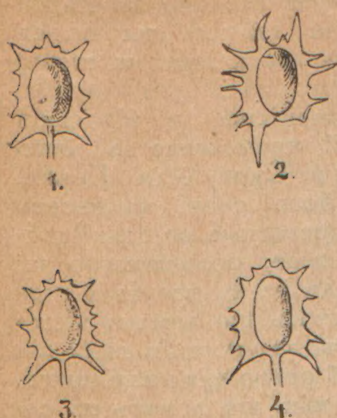
Де-ж води мало, або зовсім немає, а лише ґрунт дуже вогкий з поверхні, основною рослиною є Carex stricta Good. (мал. 2), що творить великі купини. Серед неї розкидані: Lysimachia Nummularia L., Mentha arvensis L., Alisma Michaletii Ach. et Gr., Potentilla anserina L., Caltha palustris L., Ranunculus sceleratus L. та багато голих плям, що стоптано їх худобою.

Мал. 2
Осередня частина М. Лиману, вкрита Carex stricta Good.

Побачивши, що ґрунти і рослинність лиману мають описаний типовий характер, я свідомо почав шукати в воді його Ceratophyllum tanaïticum Sap. і відразу-ж-таки міг пересвідчитись, що ті уваги про цю цікаву рослину, що ми зробили були у згадуваній вище праці, є цілком справедливі, і що серед тих умов оточення, де її можна було чекати, вона справді є. Ще й надто виявилося, що вона тут поширена дуже значно і є мало не в кожній калюжці поміж купами Carex stricta Good.

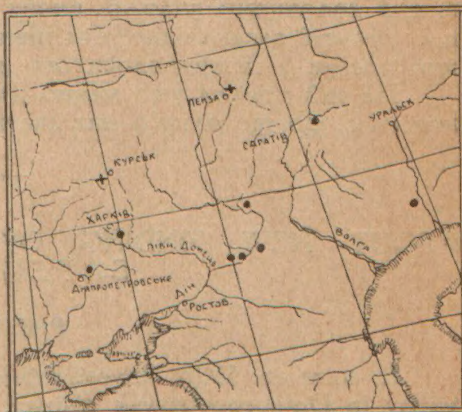
Формою овочів місцева рослина близька до Харківської, але взагалі цілком відповідає описові й малюнкам А. Сапегіна[1]) (мал. 3).

Мал. 3
Форма овочів Ceratophyllum tanaiticum Sapeg. із:
1 — Донеччини (за Сапегіним),
2 — Окол. Пензи (за Доктуровським),
3 — Харківщини,
4 — Дніпропетровщини.

Нова знахідка Ceratophyllum tanaiticum Sapeg. на Україні, що дає змогу трохи пересунути на захід межу відомого дотепер поширення цієї рідкої рослини, заслуговує на увагу з різних поглядів. Насамперед, вона свідчить, що C. tanaiticum, що досі був відомий лише з басейнів р. Дона, Волги й Уралу, є також у басейні Дніпра, й тут його треба ще шукати. Далі, умови, серед яких тут знайдено Ceratophyllum, цілком тотожні з тими, серед яких його знаходжено в инших місцевостях. Як і там, він тут росте в тимчасовому степовому озерці-лимані, що полягає на середній (надлучній) річний терасі, серед солонців, і що має за ґрунти здеградовані відміни цих останніх. Отже, описана нова знахідка Ceratophyllum tanaiticum Sapeg. ще раз стверджує, що це є типова лиманна рослина.

Зважаючи на те, чималого набувають інтересу ті знахідки C. tanaiticum в копальному стані, що їх зроблено останнім часом у північній частині степової смуги (мал. 4). Як відомо, овочі його в торфі знайшов був В. Кудряшов у Курській губ. і проф. В. Доктуровський у Пензенській[2]). З приводу цих знахoдок В. Доктуровський висловлюється так: „В настоящее время вид этот обитает в юго-восточной России от Саратовской до Харьковской губ., занимая сравнительно небольшую область и не спускаясь, повидимому, даже до Северного Кавказа. Между тем, в ископаемом состоянии — в торфе — вид этот найден был в Курской губ. (Кудряшов) и в настоящее время мною в Пензенской губ., т. е. значительно севернее современных местообитаний. Можно сделать предположение, что более теплый климат в прошлом способствовал более значительному распространению его на север, где теперь вид этот вымер и где найти его можно лишь в ископаемом состоянии. Особенно интересно нахождение его совместно с Melosira islandica, диатомовой водорослью северных вод. Южные, как мы считаем, виды, повидимому, сталкивались с водными формами, шедшими с севера. Неисследованность

Мал. 4
Географічне поширення Ceratoph. tanaiticum Sapeg. ● сучасне; + в копальному стані.

---

[1]) Сапегин А. К систематике рода Ceratophyllum. Тр. Общ. Исп. Пр. при Харьк. Ун., т. XXXVII. 1902.

[2]) Доктуровский В. Über die Stratigraphie der russichen torfmore. Geol. Foren. in Stockholm. Förhand.

Доктуровский В. „О торфяниках Пензенской губ. „Отд. Охр. Прир." Вып. 3. Москва. 1925.

многих областей и незнание, вследствие этого, географического распространения многих видов не позволяют точнее выяснить особенности подобных сочетаний севера и юга. В наш сравнительно влажный климатический (субатлантический) период можно скорее склониться к победе северных форм (наступление тундры на лес и леса на степь) над южными“ [1]).

На жаль, умови, у яких знайдено C. tanaiticum у Курській губ., мені особисто невідомі, а в Пензенській торфовище з його овочами лежить у заплавній частині долини р. Сури біля Пензи. Через це важко сказати, чи ріс він тут, чи його овочі принесено водою, бо, як каже Доктуровський: „... все древесные остатки (данного торфяного отложения) или, по крайней мере, большинство их являются материалом, принесенным рекой“ [2]). Але це не порушує надзвичайної цікавости даної знахідки, вона бо свідчить, що взагалі Ceratophyllum tanaiticum в даній місцевості є. Зважаючи на умови, в яких він нині росте на півдні, як лиманна рослина, було - б річчю дуже важливою, обслідуючи торфовища, звертати увагу на ті з них, що лежать на середніх (других, надлучних) терасах річок з спеціяльною метою з'ясувати, чи є там овочі Ceratophyllum. Факт утворення осокового торфу на здеградованих солонцях спостерігав і Т. Попов на Вороніжчині в районі поширення „мокрих кущів“ [3]). Близьких даних відомо чимало з Сібиру і контакт торфовищ із солонцевим комплексом спостерігається й на Харківщині в окол. Зміївського Лиману [4]).

Але систематичних дослідів у цьому напрямку досі, на жаль, немає. Тим часом, зважаючи на численні дані про значно більше поширення в минулому солонців і руйнування (деградацію) їх за наших часів, та ще беручи на увагу ті новіші погляди на їх походження, що досить добре пояснюють це явище [5]), докладне вивчення такої стичности торфовищ з солонцями дало - б змогу цілком конкретно підійти до питання про сучасні взаємовідносини півночі з півднем, в звязку з історією нашої країни у післяльодовикову добу.

На мій погляд, уже маємо ми певні нитки, щоб з'ясувати це питання: можливо, що ще одну з них дасть Ceratophyllum tanaiticum Sapeg.

ABOUT NEW FINDING OF CERATOPHYLLUM TANAITICUM SAPEG. IN UKRAINE.

Prof. D. VILENSKY.

In sommer 1926, investigating soils and vegetation of the Samara-valley in Dnjepropetrowsk district, the author found a rare plant — Ceratophyllum tanaiticum Sapeg., up till now known in few places of south - eastern Russia (fig. 4). It was found in quite the same conditions, as in other places, namely in the steppe lake - „liman“, among the alkali soils. Taking into considerations the finding of Ceratophyllum tanaiticum's fruits by

---

[1]) „О торфяниках Пенз. губ.“ стор. 4 - 8.

[2]) loc. cit. 4 стор.

[3]) Попов Т. „Происхождение и развитие осиновых кустов в пределах Воронежской губ. Тр. Докуч. Почв. Комит. Вып. II. 1914 г.

[4]) Е. Лавренко. Растительность Змiевского Лимана Харьк. губ. „Природа и Охота на Украине“, кн. 1 - 2-я 1924 года.

[5]) Гедройц К. Осолодение почв. Носов. С. - Х. Опыт. Стан., в. 44, 1926 г. Виленский Д. Засоленные почвы, их происхождение, состав и способы улучшения. Москва, 1924 г.

W. Kudrjachow and Prof. W. Dokturowsky in the north part of steppe zone (fig. 4) in fossil state — in the turf-pit, the author thinks, in connection with new opinions about the origin of alkali (in the works of Prof. K. Gedroiz and the author), further investigation of spreading of this plant can give valuable materials for to study the history of after — glacier time on the terrytory of steppe part of Russian plane.

„ХАРКІВ - ДРУК".
ПЕРША ДЕРЖДРУКАРНЯ.
Клещівський заул., № 3.
Укрголовліт № 0|141, 17|і—27 р.
Зам. № 2773, тир. 100.